

Fıkıh Ekseninde Din Hizmetlerinde Sorumluluk Anlayışı: Teoriden Pratiğe Bir Değerlendirme

Enver Osman KAAAN

0000-0003-4087-1129

enoskaan73@gmail.com

Doç. Dr.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet

Ankara, Türkiye

Akademisi Başkanlığı

ROR 007x4cq57

Öz

Bu makalede, din hizmetlerinde sorumluluk anlayışı fıkıh ekseninde ele alınmakta ve teorik çerçeveden pratik uygulamalara uzanan bir değerlendirme yapılmaktadır. Fıkıhta sorumluluk (mükellefiyet) bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ele alınan temel bir kavramdır. Din hizmetlerinde sorumluluk ise, din hizmetlerini yürüten kişilerin görev, yetki ve yükümlülüklerini belirleyen önemli bir referans alanı sunmaktadır. Özellikle Türk milletinin tarihinde din hizmetleri, toplumsal boyutuyla kamu hizmetleri sınıfından sayılmaktadır. Bu yüzden din hizmetleri resmi ve hukuki olarak kanunla güvence altına alınmış hizmetlerdir. Bununla birlikte bireysel boyutu itibarıyla dinen yapmakla sorumlu olunan bu görevlerin, görev ve dini sorumluluk yönlerinin belli bir denge içinde ele alınması önem arz etmektedir. Görev boyutunun, sorumluluk boyutunun önüne geçirilmesi din hizmetini sıradan bir memuriyet olarak algılanmasına sebebiyet verdiği gibi sorumluluk boyutunun görev boyutunun önüne geçirilmesi de kurumsal anlamda bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu nedenle, din hizmetleri alanındaki resmi ve hukuki unvanların fıkıh literatüründeki usûlî ve ahlâkî temellerinin incelenmesinin yerinde olacağı düşünülmüştür. Öncelikle teorik olarak kanunda yer alan görev tanımlarının uygulamada karşılaşılan sorunlar arasındaki uyum ve gerilim noktalarına dikkat çekilmesine, ayrıca dini ve fikhî sorumluluk bilincinin din hizmetlerinin etkinliği ve güvenilirliği açısından taşıdığı öneme vurgu yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmada, din hizmetlerinde sorumluluk anlayışının güçlendirilmesine yönelik fıkıh temelli bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. İslam hukukunda vaizlik, Kur'an kursu öğreticiliği, imamlik ve müezzinlik gibi din hizmetleri, yalnızca belirli teknik görevlerin ifası olarak değil, aynı zamanda derin bir toplumsal ve ahlâkî sorumluluk alanı olarak kabul edilmiştir. Farz-ı kifâye hükmüyle topluma yüklenen bu görevler, sadece dinî bilgilerin aktarılması veya ibadetlerin düzenli biçimde yerine getirilmesini sağlamakla sınırlı değildir. Bu hizmetler, cemaatin manevî ihtiyaçlarına rehberlik etmek, bireyler arasında ahlâkî bağları güçlendirmek ve toplumsal düzenin istikrarına katkı sunmak gibi geniş bir misyonu da içermektedir. Günümüzde Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen din hizmetleri, mevzuat ve yönetmelikler temelinde organize edilmekte; hizmet öncesi mesleki eğitimi başarıyla tamamlayanlar kuruma alınmakta ve görev süresi içinde ihtiyaç duyulması halinde hizmet içi eğitimler düzenlenmektedir. Bu eğitimlerde personele mesleki bilgi ve beceri kazandırılmakta, meslek ahlakı ve yaşantısıyla örnek nitelikli din

görevlisi olmaları gerektiği telkin edilmekte, kurum kültürü ve aidiyet bilinci aşılarmakta, din hizmetleri alanları tanıtılmakta, sahada karşılaşılabacak sorun ve çözümler noktasında gerekli bilgiler teorik ve pratik olarak verilmeye çalışılmaktadır. Ancak eğitim programları ve performans değerlendirme sistemleri teknik bilgi ve mesleki beceri kazandırma merkezli olduğu için din görevlisinin manevi temsil ve ahlakî beceri kazandırma, dini ve fikhî sorumluluk yönü zayıf kalmaktadır. Çalışmanın hedefi, din görevlilerinin mevcut idarî ve kanunî yapı içerisindeki konumlarını ve görevlerini İslam hukuku perspektifinden ele alarak, bu görevlerin asli mahiyetine uygun bir şekilde yeniden değerlendirilmesine ve geliştirilmesine yönelik öneriler sunmaktır. Bu bağlamda çalışma, din görevlilerinin ehliyet, takva, hikmet ve samimiyet gibi klasik fikhî niteliklerini güçlendirmeye yönelik hizmet içi eğitimlerin nitelik ve kapsam bakımından zenginleştirilmesini; görev tanımlarının yalnızca mesleki ve idarî sorumluluklarla sınırlı kalmayıp manevi temsil ve ahlakî rehberlik boyutlarını da içerecek biçimde genişletilmesini; ayrıca meslekî kimliğin modern dijital toplumun dinamikleri içinde fikhî gelenek dikkate alınarak maneviyat ekseninde yeniden tanımlanmasını önermektedir. Bu bağlamda çalışmada, klasik fıkıh literatürü ile güncel mevzuat ve kurumsal uygulamalar karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmiş, elde edilen bulgular teori pratik uyumu açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Fıkıh, Din Görevlisi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Meslekî Sorumluluk, Ahlakî Rehberlik.

Atıf Bilgisi

Kaan, Enver Osman. “Fıkıh Ekseninde Din Hizmetlerinde Sorumluluk Anlayışı: Teoriden Pratiğe Bir Değerlendirme”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Haziran 2026), 208-226. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2026.12.1.08>

Geliş Tarihi	11.01.2026
Kabul Tarihi	15.04.2026
Yayın Tarihi	30.06.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Yapay Zekâ Kullanımı	Yapay Zeka kullanımına ilişkin tüm sorumluluk yazarlara aittir.

The Concept of Responsibility in Religious Services within the Framework of Islamic Jurisprudence: An Evaluation from Theory to Practice

Enver Osman KAAAN

 0000-0003-4087-1129

enoskaan73@gmail.com

Assoc. Prof.

Presidency of Religious Affairs,
Directorate of Religious Affairs Academy
ROR : 007x4cq57

Ankara, Türkiye

Abstract

This article examines the concept of responsibility in religious services within the framework of Islamic jurisprudence, offering an evaluation that extends from theoretical frameworks to practical applications. In Islamic jurisprudence, responsibility (obligation) is a fundamental concept addressed in both individual and societal dimensions. In religious services, responsibility provides a crucial reference point defining the duties, authorities, and obligations of those who perform these services. Especially in the history of the Turkish nation, religious services have been considered public services in their societal dimension. Therefore, religious services are officially and legally guaranteed by law. However, it is important to consider the aspects of duty and religious responsibility in these tasks, which are religiously obligatory from an individual perspective, in a balanced manner. Prioritizing the duty aspect over the responsibility aspect leads to the perception of religious service as a mere bureaucratic position, while prioritizing responsibility over duty creates institutional problems. Therefore, it is considered appropriate to examine the procedural and ethical foundations of official and legal titles in the field of religious services within the context of Islamic jurisprudence literature. Firstly, it is necessary to draw attention to the points of congruence and tension between the job descriptions theoretically defined in the law and the problems encountered in practice, and also to emphasize the importance of religious and jurisprudential responsibility awareness for the effectiveness and reliability of religious services. This study attempts to present a jurisprudence-based perspective on strengthening the understanding of responsibility in religious services. In Islamic law, religious services such as preaching, teaching Quran courses, leading prayers, and calling the prayer (muezzin) are considered not merely the performance of specific technical tasks, but also a profound area of social and moral responsibility. These duties, imposed on society through the principle of fard-i kifayah (collective obligation), are not limited to the transmission of religious knowledge or ensuring the regular performance of worship. These services also encompass a broader mission, including guiding the congregation in their spiritual needs, strengthening moral bonds among individuals, and contributing to the stability of social order. In Turkey today, religious services are organized by the Directorate of Religious Affairs based on legislation and regulations; those who successfully complete pre-service professional training are recruited into the institution, and in-service training is provided as needed during their tenure. These trainings aim to equip personnel with professional knowledge and skills, instill the importance of exemplary religious service through professional ethics and

conduct, cultivate institutional culture and a sense of belonging, introduce the areas of religious service, and provide theoretical and practical information on problems and solutions encountered in the field. However, since training programs and performance evaluation systems are centered on acquiring technical knowledge and professional skills, the aspects of religious officials' spiritual representation and moral skills, as well as their religious and jurisprudential responsibilities, remain weak. The aim of this study is to examine the positions and duties of religious officials within the current administrative and legal structure from the perspective of Islamic law, and to offer suggestions for re-evaluating and improving these duties in accordance with their original nature. In this context, the study proposes enriching the quality and scope of in-service training aimed at strengthening the classical jurisprudential qualities of religious officials, such as competence, piety, wisdom, and sincerity; expanding job descriptions beyond professional and administrative responsibilities to include spiritual representation and moral guidance; and redefining professional identity within the dynamics of modern digital society, taking into account jurisprudential tradition and focusing on spirituality. In this context, the study examines classical fiqh literature alongside contemporary legislation and institutional practices through a comparative approach, and the findings are evaluated in terms of the alignment between theory and practice.

Keywords

Islamic Jurisprudence (Fiqh), Religious Official, Presidency of Religious Affairs, Professional Responsibility, Moral Guidance.

Citation

Kaan, Enver Osman. "The Concept of Responsibility in Religious Services within the Framework of Islamic Jurisprudence: An Evaluation from Theory to Practice". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 12/1 (June 2026), 208-226. <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2026.12.1.08>

Date of Submission	11.01.2026
Date of Acceptance	15.04.2026
Date of Publication	30.06.2026
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Article Information	A statement must be made regarding the articles produced from postgraduate theses and symposium proceedings.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.
Use of Artificial Intelligence	All responsibility for the use of artificial intelligence lies with the authors.

Giriş

Toplumların dinî hayatının sağlıklı bir zeminde şekillenmesinde, din hizmetlerinin rolü tartışmasız bir öneme sahiptir. İslam toplumlarında bu hizmetlerin yürütülmesinde görev alanlar, tarih boyunca yalnızca ibadet alanında değil aynı zamanda toplumsal bütünleşme, ahlakî rehberlik ve kamusal düzenin tesisi açısından da sorumluluk üstlenmişlerdir. Bu görevlerin fıkıh literatüründeki temelleri, çoğu zaman kamu yararını (maslahat) ve dinin korunmasını (hıfzı'd-dîn) esas alan normatif çerçevelerle şekillenmiştir.¹

Günümüzde ise İslam dünyasında din hizmetleri çoğunlukla merkezi kurumlar aracılığıyla planlanmakta, Türkiye özelinde ise bu görev Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bugün din görevlileri, bir yönüyle kamu personeli niteliği taşıırken, diğer yönüyle toplumun manevî beklentilerine cevap vermekle mükellef dinî rehberlerdir. Bu ikili yapı, din görevlisinin sorumluluklarının hem idari hem de ahlaki açıdan yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.² Ancak uygulamada, görev tanımlarının çoğunlukla mevzuat ve idari düzenlemelere dayandığı, fıkıh temelli sorumluluk anlayışının ise yeterince sistematik biçimde ele alınmadığı görülmektedir.³

Bu çalışma, İslam hukukunda din görevlisinin sorumluluk anlayışını klasik kaynaklar ışığında incelemeyi ve bu anlayış ile günümüzdeki dinî uygulamaları karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, öncelikle imam-hatiplik ve vaizlik gibi hizmetlerin fikhî temelleri ve meslekî sorumluluk çerçeveleri ele alınacak; ardından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din görevlilerine dair görev tanımı, hizmet içi eğitim programları ve performans ölçütleri incelenecektir. Son olarak klasik fikhî çerçeve ile güncel uygulama arasındaki örtüşme ve sapmalar değerlendirilecek, bu bağlamda hizmet içi eğitim, ahlakî rehberlik ve meslekî kimlik inşası açısından öneriler sunulacaktır.

Bu yönüyle makale, hem İslam Hukuku disiplini içinde “kamusal sorumluluk” anlayışının yeniden tartışılmasına hem de din hizmeti alanında çalışan kurum ve personelin meslekî kimliğini sağlam bir fıkıh temeline oturtmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir

1. İslam Hukukunda Din Görevlisi Tipolojisi

Topluma dinî bilgi aktaran ve cemaatle birlikte yapılan ibadetlerde öncülük eden kişilere, geçmişte “hademe-i hayrat”, günümüzde ise “din görevlisi” denilmektedir. Bu

¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Kahire: Mektebetü Dârü't-Türâs, ts.), 27-30.; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/34-37.

² Mehmet Görmez, *İslam'ın Varlık Telakkisi ve Din Hizmetleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 65-68.

³ bk. Mevzuat, “Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği” (Erişim 5 Kasım 2025); Hayrettin Karaman, *İslam'da Kamu Görevlisi Ahlakı* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 45-50.

kavram; müftü, vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım ve Kur'an kursu öğreticisi gibi unvanlarla Diyanet bünyesinde hizmet veren kişileri kapsayan genel bir ifadedir.⁴

Aslında dinî bilgi aktarma ve ibadetlerde rehberlik etme görevi her Müslümana düşmektedir. Zira birey, sorumluluğu altındaki kişileri din konusunda bilgilendirmekle yükümlüdür. Ancak İslam hukukunda, toplumun genelinin dinî konularda aydınlatılması farz-ı kifaye olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Müslümanlar, Hz. Peygamber döneminden itibaren her çağda bu görevi üstlenecek kişiler yetiştirmiş veya görevlendirmiştir.

Hz. Peygamber döneminde imamlık, müezzinlik, muallimlik, kadılık gibi görevler üstlenen din görevlileri, yaptığı işin kutsallığının bilinciyle hareket etmiştir. Peygamberimiz, vahiy geldikçe hemen vahiy kâtiplerine yazdırmış, böylece Kur'an'ın kayda geçirilmesini sağlamıştır. Ayrıca eğitim faaliyetleriyle de ilgilenmiş, yetiştirdiği muallimlerle cahiliye toplumundan, tüm insanlığa örnek olacak bireyler meydana getirmiştir. Aşab-ı Suffe, bu anlamda ilk tebliğciler ve dinî eğitimciler olarak öne çıkmıştır.⁵ Yine Hz. Ömer, bazı kişileri hem mali hem de dini görevlerle yetkilendirmiş; Hz. Osman ve Muaviye dönemlerinde de benzer uygulamalar görülmüştür. Hz. Peygamber Bilal-i Habeşi'yi müezzin olarak belirlemiş; tayin ettiği valilerden ve yeni Müslüman olan kabilelerden imam ve müezzin görevlendirmelerini istemiştir.⁶

Vaizlik görevi ise başlangıçta bir meslek olarak değil, emri bi'l-maruf ve nehy ani'l-münker çerçevesinde Müslüman olmanın bir gereği olarak değerlendirilmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra, vaaz etmek için resmi izin talep edenlerin ortaya çıktığı görülmekte; bu süreçte vaizlik meslek hâline gelmeye başlamıştır. İlk kısma anlatan olarak, aşıktan Temîm ed-Dârî'nin Hz. Ömer'den izin aldığı rivayet edilmektedir.⁷

Klasik fıkıh kaynaklarında topluma din hizmeti verenlerin verdikleri hizmet karşılığında ücret almalarına ilk dönemlerde cevaz verilmediği için imamet, müezzinlik ve muallimlik gibi görevlerin -ilk dönemlerde bazı örnekleri olsa da- kurumsal anlamda bir meslek haline gelmesi gecikmiştir. Özellikle Hanefiler, "Kur'an'ı okuyun, rızkınızı onunla kazanmayın."⁸, "(Bir topluluğa namaz kıldıracağında) onların en zayıfına göre namaz kıldır.

⁴ Latif Akça, "İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımların Yaşam Doyumu Düzeyleri: İstanbul Örneği", *Eren Dergisi* 2/3 (2023), 54.

⁵ Nihat Şahin, "Hz. Peygamberin Vazifelendirdiği Din Görevlileri", *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 16/31 (2021), 148-149.

⁶ bk. Buhârî, "Ezân", 1, 3, 17, 18; Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Müezzin", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/489-494.

⁷ bk. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996), 2/447; Hasan Cirit, "Vaaz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/405.

⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsne'd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 3/2; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1979), 2/168.

Eğer müezzin olursan, ezan için ücret alma.”⁹ ve benzeri hadisleri delil göstererek imamlık, müezzinlik ve Kur’an öğreticiliği karşılığında ücret almayı mekruh görmüşlerdir.¹⁰ Daha sonra şartlar değişince Hanefi fakihler tarafından önce “Kur’an muallimliği” sonra “imam” ve “hatip” kavramları üzerinde durulmuş, bu görevlerin farz-ı kifâye kapsamında toplumsal bir yükümlülük olduğu belirtilmiştir.¹¹

Hasılı İslam’ın ortaya çıktığı ilk çağlarda Din hizmetlerini yürütmek bir meslek olarak görülmediği için bu mesleği icra edeceklerin yetiştirilmesi de bir sorun olarak görülmemiştir.¹² Hükmün zamana göre değişmesi ilkesi gereği din hizmetlerini yürütenlerin hizmetleri gereği ücret almalarına cevaz verilince bu alandaki meslekler de oluşmaya başlamıştır.

Fıkıh literatüründe din hizmetlerini yürüten görevliler yalnızca ibadeti yöneten kişiler değil aynı zamanda kamu düzenini koruma, toplumu dinî ve ahlakî yönden inşa etme gibi çok yönlü sorumluluklara sahip bireyler olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda geçmişte şeyhülislam, kadı, müderris, tasavvuf önderleri günümüzde de devam eden müftü, vaiz, imam-hatip, müezzin-kayyım, Kur’an kursu öğreticisi gibi kavramlar, sadece mesleki unvanlar değil; aynı zamanda birer toplumsal rolü ve yükümlülüğü ifade eder.¹³

Şeyhülislam, Osmanlı’da en yüksek dini otoritedir. Hem dini hem siyasi güce sahip, fetvaları onaylayan, kadıların ve müftülerin üstünde padişahın atadığı baş müftülük makamıdır. Devlet politikalarına dini meşruiyet sağlayan, ulema sınıfının başı olan, din-devlet ilişkisinde köprü görevi gören bir makamdır.¹⁴

Kadı, İslam hukukuna göre uyuşmazlıkları çözme ve yargılama yetkisi olan hâkimdir.¹⁵ Bu makama atama devlet tarafından yapılır. Bu sebeple kararları bağlayıcıdır. Bu makama fıkıh bilgisi yüksek olanlar atanır. Çünkü kadı, şer’i mahkemelerde görev yapan, nikâh,

⁹ bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahih* (Kahire Şeriketü Matba’atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975), “Salât”, 41; Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru’t-Te’sîl, 2014), “Ezân”, 3.

¹⁰ Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, çev. Heyet (İstanbul: Gümmüşev, 2022), 1/246-247.

¹¹ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî İbn Âbidîn ed-Dımaşkî, *Şerhu’l-manzûmeti’l-musemmâti bi ukûdi resmî’l-müftî*, tahkik: Hâmid Alî el-Uleymî (Karaçi: Dâru’n-nûr, 2015), 76-77; Fetvanın değişen felesefesine dair bk. Ömer Faruk Atan, “Zâhirü’r-Rivâyeye Aykırı Fetvâların Gerekçeleri”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/2 (Temmuz 2024), 595-597.

¹² Ramazan Buyrukçu, “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/2 (2006), 101.

¹³ Buyrukçu, “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”, 102-103.

¹⁴ Mehmet İpşirli, “Şeyhülislâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/91-95.

¹⁵ Fahrettin Atar, “Kadı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/66.

boşanma, miras, borç, ceza gibi konularda hüküm verendir. Dolayısıyla kadı, toplumsal düzenin sağlanmasında temel rol üstlenir.¹⁶

Müderri, İslami ilimlerde derin bilgi sahibi olup medreselerde fıkıh, tefsir, hadis, kelim gibi dersleri verebilen kişidir. O, yeni âlim ve kadıların yetişmesini sağlayarak ilmi geleneğin devamını sağlar. Aynı zamanda toplumsal statüsü yüksektir.¹⁷

Tasavvuf önderleri olan şeyhler, tarikatlarda manevi eğitim veren, mürşitlik yapan din adamlarıdır. Onlar manevi ilimlerde (kalp eğitimi, ahlak vs.) müritlerine hem dini hem manevi rehberlik yapan, bu alanda uzman kişilerdir. Şeyhler halkla iç içe olup dinin halk katında yayılmasında önemli rol oynayan kimselerdir. Özellikle Osmanlı'da şeyhlerin rolü oldukça önemlidir.¹⁸

Müftü, kelime anlamı itibarıyla “fetva veren” anlamındadır.¹⁹ İslam hukukunda da dinî ve hukuki konularda fetva verme yetkisine sahip olan kişidir. Günümüzde müftülük idari bir makam olarak görülse de ideal olan bir müftünün Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas gibi şer'i delilleri kullanarak hüküm çıkarma ehliyetine sahip olması ve sorulan sorulara bağlayıcılığı olmayan ama dinen sorumluluk taşıyan cevaplar vermesidir. Özellikle Hanefi mezhebinde müftülerin etkisi büyüktür.²⁰

Vaiz, halkı dini yönden aydınlatan, nasihat eden ve vaaz veren kişidir. Dini konularda etkileyici ve ikna edici şekilde konuşarak cemaatin dini duygularını canlı tutar. Vaiz, genellikle camilerde ya da toplu etkinliklerde konuşma yaparak toplumu ahlaken ve dini açıdan irşat eder.²¹

İmam-hatip, başta namaz olmak üzere dini ibadetleri cemaatle birlikte yerine getiren cami görevlisidir. Aynı zamanda cuma ve bayram namazlarında vaaz yapan ve hutbe okuyan kişidir. Bu görevi ifa eden kişinin Kur'an-ı Kerim'i doğru bir şekilde okuyabilmesi, temel dinî bilgilere vukûfiyetinin bulunması ve ilmî yeterliliğe sahip olması gerekmektedir.

İmam-hatip, dini ve toplumsal konulara dair bilgilendirme yapar, halkı bilinçlendirici mesajlar verir, toplumsal ve ahlakî konularda uyarıcı rol oynar. Dolayısıyla imamlık görevi,

¹⁶ bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, 110-129; Atar, “Kadı”, 24/66-69.

¹⁷ Zafer Yıldırım, “Osmanlı Devleti'nde Müderri Kurumunun XVI. Yüzyıldaki Durumu”, *Social Sciences Studies Journal* 9/117 (2023), 9261.; Nebi Bozkurt, “Müderri”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/466.

¹⁸ Eyüp İnce, “Bazı Yönleriyle Tasavvufi Düşüncede Şeyh-Mürîd İlişkisi”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (2022), 233-234.; Reşat Öngören, “Şeyh”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/50-52.

¹⁹ Reşat Atar, Fahrettin, “Fetva”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/487.

²⁰ Serhan Yıldırım, “Hanefi Geleneğinde Müftünün Hareket Tarzı”, *Adalet Dergisi* 2/73 (2024), 540-550.

²¹ Mustafa Öcal, “Geçmişten Günümüze Vâizlik, Vâizler ve Vaazlar Hakkında Bazı Tespit ve Teklifler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (2014), 126.

sadece namaz kıldırmakla sınırlı olmayıp cemaatin manevî terbiyesini, ibadetlerin öğretimini ve kamusal ahlakın muhafazasını da içeren geniş kapsamlı bir sorumluluk alanıdır.²² Nitekim Mâverîdî, idareci bağlamında imamı “dinin temsilcisi ve ümmetin işlerini yöneten kişi” olarak daha geniş açıdan tanımlar, idarecilik yönüne dikkat çeker ve bu görevlerin yerine getirilmesi için ilim, takva ve adalet gibi niteliklerin zaruri olduğunu ifade eder.²³ Diğer taraftan hatiplik de sadece hutbe okumaktan ibaret değil; haftalık sosyal ve ahlakî bilincin yeniden inşasını amaçlayan bir rehberlik görevidir. Bu yönüyle hatip, toplumda hem ilim hem de kanaat önderliği rolü üstlenmektedir.²⁴

Müezzin kelime anlamı itibariyle ezan okuyan, kayyım ise bir işi yerine getiren, üstlenen kimse anlamındadır.²⁵ Bu bağlamda müezzin-kayyım, camilerde ezan okuyan, namaza çağrı görevini yerine getiren ve aynı zamanda caminin düzeninden, temizliğinden, ibadet için hazır tutulmasından sorumlu olan din görevlisidir.²⁶ “Müezzin” ve “kayyım” fonksiyonları zamanla birleştirilmiş ve günümüzde birlikte yürütülmektedir. Müezzinlikte sesin düzgün olması ve ezan okumaya dair bilgi ve maharetin bulunması önem arz eder. Ezan, İslam’ın şîârı ve Müslüman toplumun birliğini, tevhid inancını simgeleyen en önemli sembollerden biridir. Bu nedenle müezzinlik, fıkıh kitaplarında da önemsenmiş bir görevdir.²⁷

Kur’an kursu öğreticisi, Kur’an-ı Kerim başta olmak üzere temel dini bilgileri, ilmihal, akaid, ibadet, ahlak ve peygamberimizin hayatı gibi konuları öğrencilere (çocuk, genç, yetişkin) öğreten din görevlisidir. Bu görevi üstlenen kişinin Kur’an-ı Kerim’i doğru ve güzel bir şekilde okuyabilmesi, tecvit kurallarına hâkim olması ve pedagojik yeterliliğe sahip bulunması gerekmektedir. Geleneksel medrese sisteminde bu görev muallimler tarafından yürütülürdü. Günümüzde ise Kur’an kursu öğreticileri tarafından yapılmaktadır.

Geleneksel kaynaklarda bu görevler için ehliyet (yeterlilik), liyakat ve adalet gibi şartların aranması gerektiği belirtilmiştir. Bir kişinin bu görevleri icra edebilmesi için sadece Kur’an bilgisine sahip olması yeterli görülmemiş aynı zamanda toplumun güvenini kazanmış, ahlakı olgun, ilmi birikimi yeterli bir kişi olması gerektiği vurgulanmıştır.²⁸ Bu

²² Akça, “İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımların Yaşam Doyumu Düzeyleri: İstanbul Örneği”, 55.

²³ Mâverîdî, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, 28.

²⁴ Hücetü’l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn* (Kahire: Mektebetü’l-Câmi’a, ts.), 2/253.

²⁵ Küçükaşçı, “Müezzin”, 31/489.; İsmail Özmel, “Kayyım”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/107.

²⁶ Akça, “İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımların Yaşam Doyumu Düzeyleri: İstanbul Örneği”, 55.

²⁷ Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye şerhu’l-hidâye* (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000), 2/97.; Abdullah b. Muhammed et-Tayyar, *Kitâbu’l-fıkh’il-müyyesser* (Riyad: Medâru’l-Vatan li’n-Neşr, 2011), 1/184.

kriterler, günümüz din görevlileri için de anlamını korumakta olup meslek ahlakı ile doğrudan ilişkilidir.

2. Fıkıh Açısından Görev ve Sorumluluk Türleri

İslam fıkıhında görev ve sorumluluk kavramları, yalnızca bireysel yükümlülüklerle sınırlı olmayıp, toplumsal sorumlulukları da kapsayan bütüncül bir anlayışa dayanır. Bu görev ve sorumluluklar, toplumsal ihtiyaç ve zorunluluklar ile belirlenir, yine ihtiyaç ve zaruretlere doğrultusunda değişir. Din hizmetlerini yürüten kurumlar da zaman ve şartlara göre yapısal değişikliklere uğrar, farklı uygulama ve işlevlere sahip olurlar. Nitekim İslam'ın ilk yıllarında din hizmeti ve devlet yönetimi bizzat Hz. Peygamber tarafından yürütülürdü. Bu durum dört halife döneminde de devam etmiştir. Dolayısıyla dini, idari ve siyasi işler tek bir otorite tarafından yürütülmüştür.²⁹ Emeviler döneminde imamet kavramında değişiklik meydana gelmiş, siyasi işlerin yönetimi imamet-i kübrâ olarak hilafet kavramıyla ifade edilmiş, dini işler ise imamet-i suğrâ kavramıyla tanımlanarak ulemaya bırakılmıştır. Bu ayırım devlet yönetimine gelenlere göre özelde farklılık gösterse de temelde değişmemiştir. Bununla birlikte Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı devletleri döneminde din hizmetleri kurumsal bir yapıya kavuşarak kamu hizmeti olarak işlev görmüştür. Şeyhülislamlık, kadılık, müderrislik, müftülük ve imam-hatiplik unvanları böyle oluşmuştur.³⁰

Bu bağlamda din hizmeti yürüten görevlilerinin sorumlulukları sadece teknik bir meslek tanımıyla değil aynı zamanda idari, hukuki, sosyal ve ahlakî boyutları olan dinî bir vecibe olarak değerlendirilmiştir.

2.1. Farz-ı Ayn ve Farz-ı Kifâye Bağlamında Sorumluluk

Klasik fıkıh kitaplarında din hizmetlerinin çoğunlukla farz-ı kifâye kapsamında olduğu belirtilmiştir. Yani toplumda bu görevi hakkıyla yerine getiren yeterli sayıda kişi bulunduğunda diğer bireylerden bu sorumluluk düşer. Ancak bu görevin ihmal edilmesi durumunda, toplumun tüm bireyleri sorumlu olur.³¹ Bu yaklaşım, din hizmetinin sadece bireysel değil aynı zamanda toplumsal bir borç olduğunu ortaya koyar. Bu sebeple Cumhuriyet döneminde din hizmetlerini yürütecek personelin istihdamı Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiş ancak bu personelin eğitim yükümlülüğü Milli Eğitim Bakanlığına

²⁹ Hayrettin Karaman, *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 103.

³⁰ Geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 60-80, 173-200.; Ekrem Kaydu, "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 5.; Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2007), 160.

³¹ Kâsânî Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-, *Bedâiu's-sanâi'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 1/266.

devredilmiştir. Böylece devlet toplumsal ihtiyacın karşılanmasında üzerine düşen kifa-i yükümlülüğü yerine getirmiştir.

2.2. Emr bi'l-Ma'rûf ve Nehy ani'l-Münker Sorumluluğu

Din görevlilerinin temel rollerinden biri de iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak (emr bi'l-ma'rûf, nehy ani'l-münker) ilkesine dayalı kamusal sorumluluğu yerine getirmektir. Bu görev, Kur'an ve Sünnet'in birçok yerinde vurgulanan dinî bir zorunluluktur.³²

İslam'ın ilk yıllarında dinin inanç, ibadet, ahlak ve muamelatla ilgili ilke ve prensiplerin öğretilme sorumluluğu “emr bi'l-ma'rûf, nehy ani'l-münker” düsturu çerçevesinde değerlendirilmiş ve müminlere bu görev verilmiştir. Bu görevi ifa edecek ayrı bir meslek grubuna ihtiyaç duyulmamıştır. Toplum yönetiminde idari ve dini yönetimin birlikte yürütülmesi de din görevliliği gibi ayrı bir mesleki yapılanmaya ihtiyaç duyulmasını geciktirmiştir.³³

Bu durum, her ne kadar emr bi'l-ma'rûf, nehy ani'l-münker yapanların karşılığını yalnız Allah'tan bekledikleri gönüllü ve samimi bir hizmet yürütmelerine vesile olsa da diğer taraftan dini gayretin zayıfladığı dönemlerde bu hizmetin aksaması riskini içinde barındırdığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu yönüyle din hizmetlerinin sürekliliği, yalnız bireysel ihlâs ve gayretle değil, aynı zamanda kurumsal destek ve toplumsal bilinçle de yakından ilişkilidir.

Nitekim Gazzâlî dini hizmet yürütenlere yönelik, bu görev, “sadece sözle değil, hikmetle ve güzel öğütlerle yapılmalı, muhatabın kalbine ulaşmalıdır”³⁴ nasihatinde bulunmuştur. Bu uyarı, din görevlisinin yalnızca bilgi aktaran bir kişi değil; aynı zamanda ahlakî dönüşümün, toplumsal ıslahın ve manevî olgunlaşmanın temsilcisi olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla din hizmeti, salt öğretici bir faaliyet olmanın ötesinde, bireyin iç dünyasına ve toplumun değerler sistemine nüfuz eden bir sorumluluk alanıdır.

Bu anlayış günümüzde, özellikle hutbe ve vaaz hizmetleri, aile rehberliği, gençlik çalışmaları ve sosyal dayanışma faaliyetleri gibi dinî pratiklerde somut bir karşılık bulmaktadır. Böylelikle klasik dönemin ahlakî ve manevî sorumluluk merkezli din hizmeti anlayışı, modern toplum yapısı içerisinde kurumsal ve toplumsal bir fonksiyon olarak yeniden şekillenmektedir.

2.3. Kamu Emâneti ve Meslekî Liyakat

Fıkıh literatüründe kamu görevi bir “emanet” olarak görülmüştür. Özellikle Osmanlı devleti döneminde uzun yıllar Bursa kadılığı yapan Molla Fenâr'nin 828/1425'de Bursa

³² et-Tevbe, 9/71; Âl-i İmrân, 3/104.

³³ bk. Buyrukçu, “Türkiye’de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri”, 99-126.

³⁴ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, 1/254-256.

müftülüğüne tayin edilmesiyle din hizmeti kamu hizmeti sınıfına dahil olmuş, daha sonra şeyhülislâmlık makamı ile kurumsallaşmıştır.³⁵

Mâverdî, kamu hizmeti yürüten kişilerin bu görevi “emanet bilinciyle ve adaletle” yerine getirmesi gerektiğini, aksi hâlde halkın hakkını gasp etmiş olacağını ifade eder.³⁶ Bu nedenle imamlık ve benzeri görevler, sadece bir “vazife” değil, Allah katında hesap sorulacak bir emanet-i kübra olarak kabul edilmiştir.

Buna bağlı olarak din görevlisinin görevini icra ederken ehliyet, sadakat, adalet, iffet ve hikmet gibi vasıflara sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Liyakatsiz birinin bu tür görevlere getirilmesi hem dinen hem toplum açısından bir fitne sebebi sayılmıştır.³⁷

3. Diyanet Uygulamalarıyla Teorik Çerçevenin Karşılaştırılması

Diyanet İşleri Başkanlığı, 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla kurulmuştur. İlk defa 1961 yılı Anayasası 154. Maddesinde “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir”³⁸ ifadesiyle devlet içindeki konumu açıklanmıştır.

1965 tarihli ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’un 1. Maddesinde “İslam dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek”³⁹ cümleleriyle görevleri özelleştirilmiştir.

1982 yılı Anayasasının 136. Maddesinde “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünlüşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir”⁴⁰ ifadesi ile hem devlet içindeki yeri ve görevleri hem de devletin kurumdaki beklentisi açıklığa kavuşturulmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye’de din hizmetlerini organize eden anayasal bir kurum olarak bünyesinde Türkiye Büyük Millet Meclisinden ret oyu almadan geçen bir kanunla kurulan Diyanet Akademisi Başkanlığı marifetiyle müezzinlik, imamlık, Kur’an kursu öğreticiliği ve vaizlik gibi görevlerin çerçevesini belirlemekte; bu görevleri icra eden personelin mesleğe yönelik hizmet öncesi eğitim alıp atanmasından hizmet içi eğitime kadar birçok boyutta düzenleyici rol üstlenmektedir. Ancak söz konusu uygulamaların fıkıh

³⁵ bk. İpşirli, “Şeyhülislâm”, 39/1.

³⁶ Mâverdî, *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*, 28-31.

³⁷ Ebû’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecciddîn Abdisselâm el-Harrânî İbn Teymiyye, *es-Siyâsetü’ş-şer’iyye* (Kahire: Daru’l-hadis, 2000), 45.

³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, “Önceki Anayasalar” (Erişim 5 Kasım 2025)

³⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Hukuk Müşavirliği” (Erişim 5 Kasım 2025)

⁴⁰ Mevzuat, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası” (Erişim 5 Kasım 2025)

temelli gelenekle ne ölçüde örtüştüğü meselesi hem akademik hem de kurumsal açıdan yeniden değerlendirmeyi gerektirmektedir.

3.1. Görev Tanımlarında Hukukî ve Normatif Ayrım

Diyanet personelinin görev ve çalışma esasları ile tanımları kanuna dayanmakta, ilgili mevzuat, yönetmelikler, yönergeler ve uygulama esasları ile belirlenmektedir. Örneğin, imam-hatiplerin görevleri arasında camilerde vakit namazları ile cuma, bayram ve teravih namazlarını kıldırarak, görevli olduğu camide vaaz etmek; isteyen vatandaşlara camilerde veya müftülükçe uygun görülecek yerlerde Kur'an-ı Kerim okumayı öğretmek ve dini bilgiler vermek; yaz Kur'an kursları ile ilgili görevleri yapmak, her gün öğle namazından bir saat önce açıp yatsı namazından sonra kapatmak suretiyle camiye gün boyu açık tutmak, cami ve çevresinin bakım ve temizliğini sağlamak ve bunun için gerekli tedbirleri almak; şadırvan, abdest alma yeri ve tuvalet gibi yerlerin temizliğinin vakıf, dernek, köy tüzel kişiliği, belediye veya ilgililer tarafından yapılmasını sağlamak, Türk Medeni Kanununa göre akdedilen nikahtan sonra isteyenlere nikahın dini merasimini icra etmek, cami ziyaretlerinin, İslam adabına ve güvenlik kurallarına uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak; camilerin avlu ve müştemilatında satıcılık, dilencilik gibi ibadet huzurunu ihlal eden her türlü davranışı ve faaliyeti önlemek için gerekli tedbirleri almak, belediye tarafından cenaze hizmeti verilmeyen yerlerde cenaze teşhiz ve tekfin hizmeti vermek, cenaze namazı kıldırarak ve defin işlemlerini yapmak, görev mahallinde ikamet eden kimsesiz, yetim-öksüz, engelli ve ihtiyaç sahibi insanlarla ilgilenerek ilgili kurum ve kuruluşlarla iş birliği içerisinde ihtiyaçlarını gidermeye çalışmak, insanlar arasında ülfet, sevgi, dayanışma ve kardeşliği artırıcı faaliyetler yapmak gibi görevler yer almaktadır.⁴¹ Bu görevler, kamu personeli yaklaşımıyla şekillenmiş olup; görevlerin ahlakî, epistemolojik ya da meslekî donanım yönünden nasıl yürütüleceğine dair fikhî bir referans içermemektedir.

Oysa klasik fıkıh anlayışında din hizmeti, yalnızca fiilî bir icra yahut teknik bir görev ifası olarak değil; aynı zamanda mesuliyet bilinciyle kuşatılmış bir temsil alanı olarak görülmüştür. Bu yaklaşımda görev, hem zahirî (icraî) hem de bâtinî (ahlakî ve manevî) bir boyuta sahiptir. Dolayısıyla din görevlisi, sadece belirli ibadetlerin düzenli biçimde yerine getirilmesini sağlayan bir kamu personeli değil; aynı zamanda dinin toplumdaki tezahürünü, güvenilirliğini ve vakarını temsil eden bir şahsiyet konumundadır.

Her ne kadar bu temsil boyutu belli ölçüde mevcut mevzuata da yansımış görünse de fikhî derinliği açısından aynı düzeyde kavramsallaştırdığı söylenemez

Nitekim 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na dayanılarak hazırlanan Diyanet İşleri Başkanlığı Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği'nin 5. maddesinde yer alan

Bu Yönetmelikte yer alan kadrolara atanacaklarda 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun değişik 48 inci maddesinin (A) bendindeki genel şartlar ile atanmalarında

⁴¹ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "Hukuk Müşavirliği".

dinî öğrenim yapmış olma niteliği arananlar için bu genel şartlar yanında “itikat, ibadet, tavır ve hareketlerinin İslâm törelerine uygunluğunun çevresinde bilinir olduğu” şeklinde ortak bir nitelik şartı da aranır.⁴²

yönündeki hüküm, bu temsil sorumluluğuna kısmen atıfta bulunmaktadır. Ancak söz konusu düzenleme, din görevlisinin dini temsil sorumluluğunu fikhî bağlamda yeterince temellendirmemekte, onu ahlakî ve manevî bir mükellefiyet düzeyine taşımaktan ziyade, idarî bir uygunluk ölçütü olarak sınırlandırmaktadır.

Bu durum, klasik fıkıh literatüründe yer alan “emanet” ve “mesuliyet” kavramlarının modern din hizmetleri anlayışına yeterince yansımadığını göstermektedir. Bu bakımdan güncel görev tanımlarının, dinî hizmetin özündeki ahlakî temsil ilkesini yeniden merkeze alan bir perspektifle ele alınması gerekmektedir.

3.2. Hizmet İçi Eğitim ve Ehliyet Problemi

Diyanet Akademisi ve Başkanlık bünyesinde uygulanan hizmet içi eğitimler, bilgi güncelleme, meslekî beceri kazandırma ve temsil yeteneğini artırma amacı taşımaktadır. Ayrıca kurumsal başarı açısından itimat (güven duygusu) kurum kültürüne, itaat (emir komuta zinciri) hiyerarşik yapıya, disiplin (ciddiyet) mevzuata karşılık gelecek şekilde işlenmektedir. Ancak klasik literatürde yer verilen ilim, amel, ihlas, irşat gibi nitelikler çoğunlukla resmi mevzuat ya da pedagojik ve etik düzlemde yeterince vurgulanmamaktadır.⁴³

Bu durum, her ne kadar 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun 98/b ve 125. maddelerinde ahlakî ilkelere dair hükümler ile din görevlilerinin davranış standartlarını belirleyen disiplin esasları yer almakta⁴⁴; ayrıca din hizmetlerine yönelik eğitim programlarının hedef, amaç ve kazanımlarında bu eksiklikleri gidermeye yönelik düzenlemelere yer verilmekteyse de, uygulamada bazı din görevlilerinin görevlerini teknik anlamda yerine getirirken halkla iletişim, ahlakî temsil ve dinî dirayet gibi konularda yetersiz kaldıkları gözlemlenebilmektedir.

Bu tablo, din hizmetlerinde mevzuatın belirlediği normatif çerçeve ile dinin öngördüğü manevî temsil sorumluluğu arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Zira mevzuat, ahlakî ilkelere atıfta bulunsa da, bu ilkelerin içselleştirilmesi ve davranış düzeyine taşınması her zaman kurumsal düzenlemelerle sağlanamamaktadır. Bu noktada bireysel takva, samimiyet ve irfan gibi içsel değerlerin belirleyici rolü ön plana çıkmaktadır. Nitekim Gazzâlî, bu dengeye dikkat çekerek “İlim ve takva bir arada bulunmadıkça imamet mesuliyetinden kurtulmak mümkün değildir.”⁴⁵ ifadesiyle, dinî görevin yalnızca bilgiye değil, aynı zamanda

⁴² Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Hukuk Müşavirliği”.

⁴³ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü” (Erişim 5 Kasım 2025)

⁴⁴ Mevzuat, “Devlet Memurları Kanunu” (Erişim 5 Kasım 2025)

⁴⁵ Gazzâlî, *İhyâ ulûmi’-d-dîn*, 1/85.

ahlakî kemale dayandığını vurgulamıştır. Dolayısıyla din görevliliği, bilgiyle donanmış bir icra alanı olmanın ötesinde, ilmin takva ile bütünleştiği bir temsil sorumluluğu olarak değerlendirilmelidir.

3.3. Performans ve Liyakat Sisteminin Fikhî Arka Planla Uyuşmazlığı

Liyakat akıl, bilgi, tecrübe, kıdem, yetenek, kapasite gibi kavramların bir üst bileşenini ifade eden bir kavramdır.⁴⁶ Bu kavram ortaya konulan performans ile anlam kazanmaktadır. Ancak göreve kabul edilen kamu personeli henüz göreve başlamadığı için performansın liyakatle örtüşüp örtüşmediğini ölçmek mümkün değildir. Dolayısıyla liyakati “en iyinin atanması” olarak tanımlamak en iyisi seçilmediğinde daha düşük kalitede hizmet sunacak birinin tercih edilmesi anlamına gelir ki bu da liyakat anlayışına aykırı bir tercihtir.

Liyakat sisteminde kriter; bireylerin yetenekleri, bilgisi ve sahip oldukları niteliklerdir. Bu kriterlerin değerlendirilmesi herkese eşit koşulların tanındığı objektif sınavlardır. Ancak bu sınavların istihdam edilecek alan yeterliklerini ne ölçüde değerlendirdiği tartışmaya açıktır. Bu sebeple kurumlar bünyesinde kurulan mesleki akademiler bu açığı kapatmayı hedefleyen çok önemli adımlardır. Ayrıca 2005 yılında yürürlüğe giren Devlet Personel Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliğine de uygundur.⁴⁷

Diyanet İşleri Başkanlığının bir kamu kurumu olarak istihdam edeceği personelde istenilen yetenek ve yeterliklere dikkat etmesi, kanunda kendisine verilen görevleri layıkıyla yerine getirmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte Başkanlığın personel seçiminde adalete, eşitliğe ve liyakate önem veren kurumların başında yer alması gerekir.

Ülkemizde kamu kurumlarında personel istihdamında adaletin, eşitliğin ve liyakatin tesisi için yeterli düzeyde yasal düzenlemelerin yapıldığı söylenebilir. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı için yürütülen hizmetlerin dini ve manevi boyutu düşünüldüğünde bunun eksik kaldığı görülecektir. Nitekim diyanet hizmetleri uygulamalarında, performans değerlendirme sistemi genellikle ölçülebilir çıktılar (günlük vaaz sayısı, faaliyet raporları, katılım oranları vb.) üzerinden yürütülmektedir. Bu ölçütler modern kamu yönetimi ilkeleriyle uyumlu olsa da fikhî gelenekte vurgulanan niyet, samimiyet ve sorumluluk gibi ihlas ve temsil niteliklerini ölçmede yetersiz kalmaktadır.

Fıkıhta kamu görevlisinin başarısı yalnızca etkinlik ve icraat sayısı ile değil; Allah rızası gözetilerek yapılan bir hizmet olup olmadığıyla ölçülür. Dolayısıyla dinî hizmetlerin değeri, sonuç odaklı performans göstergeleriyle değil, niyet, ahlakî tutarlılık ve temsil sorumluluğu gibi nitel unsurlarla belirlenir. Bu bağlamda, günümüzde uygulanan mevcut değerlendirme

⁴⁶ Coşkun Can Aktan, “Liyakatsizlik ve Kamusalılık (Siyasal Patoloji Açısından Bazı Tespit ve Değerlendirmeler)”, *Kamu Yönetiminde Liyakat* (İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021), 8.

⁴⁷ Arzu Yıldırım, “Türk Kamu Yönetiminde Liyakat Sistemi: Uygulama Biçimleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (ts.), 16.

ve performans sistemlerinin din hizmetlerinin mahiyetini hakkıyla yansıtamadığı görülmektedir. Zira bu sistemler çoğunlukla ölçülebilir çıktılara odaklanmakta, din görevlisinin manevî katkısını, ahlakî örnekliğini ve toplumsal rehberlik fonksiyonunu ihmal etmektedir. Bu nedenle, klasik İslam düşüncesinde önemli bir yer tutan Ahilik teşkilatı benzeri bir kurum içi yapının ihdası, hem mesleki dayanışmayı hem de ahlakî denetimi güçlendirecek bir model olarak zaruri görünmektedir. Böyle bir yapı, din görevlilerinin mesleki yeterliliklerinin yanı sıra manevî olgunluk, ahlakî temsil ve toplumsal sorumluluk bilinci açısından da sürekli bir gelişim içinde olmalarını sağlayacaktır.⁴⁸

Sonuç

Bu çalışmada, İslam hukukunda din görevlisinin görev ve sorumluluk anlayışı klasik fıkıh kaynakları ışığında ele alınmış; imamlık, hatiplik ve diğer din hizmeti görevlerinin sadece teknik bir meslek değil aynı zamanda toplumsal ve ahlakî bir emanet olduğu vurgulanmıştır. Farz-ı kifâye niteliğindeki bu görevler, dinî bilginin aktarılmasının ötesinde, cemaatin manevî rehberliği ve toplumsal düzenin korunması gibi önemli fonksiyonları da kapsamaktadır.

Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülen din hizmetlerinin mevzuat ve yönetmelikler temelinde düzenlenmesi, uygulamada bazı fikhî ve ahlakî sorumlulukların gölgede kalmasına neden olmaktadır. Hizmet içi eğitimlerin bilgi ve teknik boyutta yoğunlaşması, din görevlilerinin temsil ettiği dini misyona dair klasik fıkıh perspektifindeki derinliği tam olarak karşılamamaktadır. Ayrıca performans değerlendirme sistemleri, hizmetin manevi ve niyet boyutlarını yeterince dikkate almamaktadır.

Bu durum, din görevlisinin hem kamu personeli hem de toplumun manevi rehberi kimliği arasında bir denge kurmasını zorlaştırmakta; meslekî kimlik ve ahlakî sorumluluk açısından bazı boşluklar ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla klasik fikhî ölçütlerle modern kurumsal uygulamalar arasında bir köprü kurulması gerekmektedir.

Bu bağlamda öneriler şunlardır:

- Din görevlilerinin ehliyet, takva ve hikmet gibi fikhî ve manevi niteliklerinin geliştirilmesine yönelik hizmet içi eğitim programları zenginleştirilmelidir.
- Görev tanımları ve performans ölçütleri, sadece teknik başarı değil aynı zamanda ahlakî sorumluluk ve temsil boyutlarını da içerecek şekilde genişletilmelidir.
- Din görevlilerinin meslekî kimliği, hem klasik İslam hukukunun etik çerçevesi hem de modern toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yeniden tanımlanmalıdır.

⁴⁸ Karaman, *İslam'da Kamu Görevlisi Ahlakı*, 55-60.

Sonuç olarak, din hizmetlerinin etkinliği ve toplumun manevi sağlığı için, İslam hukuku perspektifiyle uyumlu, hem hukuki hem ahlakî sorumlulukları bütüncül biçimde gözetten bir resmi mevzuat düzenlemesi yapılması ihtiyacı ortadadır. Bu alışma, bu yönde atılacak adımlara akademik katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût - Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Akça, Latif. "İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyımların Yaşam Doyumu Düzeyleri: İstanbul Örneği". *Eren Dergisi* 2/3 (2023), 54-55.
- Aktan, Coşkun Can. "Liyakatsizlik ve Kamusalılık (Siyasal Patoloji Açısından Bazı Tespit ve Değerlendirmeler)". *Kamu Yönetiminde Liyakat*. İzmir: SOBİAD Hukuk ve İktisat Araştırmaları Yayınları, 2021.
- Atan, Ömer Faruk. "Zâhirü'r-Rivâyeye Aykırı Fetvâların Gerekçeleri". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. 10/2 (Temmuz 2024), 591-612. <https://doi.org/10.69576/ihya.1475682>
- Atar, Fahrettin. "Kadı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/66-69. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Atar, Fahrettin, Reşat. "Fetva". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12/486-496. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *el-Binâye şerhu'l-hidâye*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- Başgil, Ali Fuat. *Din ve Laiklik*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2007.
- Bozkurt, Nebi. "Müderis". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/465-467. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. 9 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-kübrâ el-emîriyye, 1311.
- Buyrukçu, Ramazan. "Türkiye'de Din Görevlisi Yetiştirme Problemi ve Çözüm Önerileri". *AÜİFD* 47/2 (2006), 99-126.
- Cirit, Hasan. "Vaaz". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/404-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-. *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*. Kahire: Mektebetü'l-Câmi'a, ts.
- Görmez, Mehmet. *İslam'ın Varlık Telakkisi ve Din Hizmetleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimeşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. İstanbul: Şirket-i Sahafiye, 1982.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimeşkî. *Şerhu'l-manzûmeti'l-musemmâti bi ukûdi resmi'l-müftî*. tahkik: Hâmid Alî el-Uleymî. Karaçi: Dâru'n-nûr, 2015.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûffî. *el-Musanef*. thk. Kemal Yusuf el-Hût. 8 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1979.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. 4 cilt. Beyrut: Dâru't-Te'sîl, 2014.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *es-Siyâsetü's-şer'iyye*. Kahire: Daru'l-hadis, 2000.
- İnce, Eyüp. "Bazı Yönleriyle Tasavvufî Düşüncede Şeyh-Mürîd İlişkisi". *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5/2 (ts.), 233-234.
- İpşirli, Mehmet. "Şeyhülislâm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/91-95. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayrettin. *İslam'da Kamu Görevlisi Ahlakı*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2010.

- Karaman, Hayrettin. *İslâm'ın Işığında Günün Meseleleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâiu's-sanâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kaydu, Ekrem. "Osmanlı Devletinde Şeyhülislamlık Müessesesinin Ortaya Çıkışı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1977), 5.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Müezzin". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/489-494. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *el-Ahkâmü's-sultâniyye*. Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs/Dâru'l-hadîs, ts.
- Öcal, Mustafa. "Geçmişten Günümüze Vâizlik, Vâizler ve Vaazlar Hakkında Bazı Tespit ve Teklifler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/2 (01 Ağustos 2015), 125-162.
- Öngören, Reşat. "Şeyh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/50-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özmel, İsmail. "Kayyım". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/107. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. ed. Mustafa Cevat Akşit, çev. Heyet, İstanbul: Gümüşev, 2022.
- Şahin, Nihat. "Hz. Peygamberin Vazifelendirdiği Din Görevlileri". *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 16/31 (2021), 148-149.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-. *el-Muvâfakât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Tayyar, Abdullah b. Muhammed et-. *Kitâbu'l-fıkh'il-müeyesser*. Riyad: Medâru'l-Vatan li'n-Neşr, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Tirmizî, Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre (Yezîd) et-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Kahire: Şeriketü Matba'atü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Yıldırım, Arzu. "Türk Kamu Yönetiminde Liyakat Sistemi: Uygulama Biçimleri, Sorunlar ve Çözüm Önerileri". *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (01 Haziran 2023), 37-63.
- Yıldırım, Serhan. "Hanefi Geleneğinde Müftünün Hareket Tarzı". *Adalet Dergisi* 2/73 (2024), 540-550.
- Yıldırım, Zafer. "Osmanlı Devleti'nde Müderrislik Kurumunun XVI. Yüzyıldaki Durumu". *Social Sciences Studies Journal* 9/117 (2023), 9260-9269. <http://dx.doi.org/10.29228/sssj.73188>
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*. 25 Cilt. Beyrut: Müeesesetü'r-Risâle, 1417/1996.